

על שנת יסעך

על שנת יסעך

ברש"י לא נחתם גזר דינם אלא על הגזל. ויש להבין הרי היו שם עבירות חמורות מגזל. ע"ז וג"ע שבהן הדין בישראל יהרג ואל יעבור. וגזל בישראל אינו אלא לאו. והרמב"ן כתב מפני שהיא מצוה מושכלת אין בה צורך לנביא מזהיר, והוא רע לשמים ורע לבריות. ויש לומר עוד דהנה ענה"ז הוא צל ודוגמא לעולם העליון והגשמיים היא צל ודוגמא להרוחניות. וכמו שיש מזון גשמי לגוף. כן יש מזון לנפש הרוחנית שהוא תורה ותפילה. וכן כמו שיש חלאים ורפואות לגוף. כן יש לנפש כמ"ש הרמב"ם. ובחובות הלבבות כי הטעם שהאדם נברא באופן שאם לא יאכל יהי רעב. שאלמלא כן בהיותו טרוד לא הי' פונה לאכילה. ולאט לאט הי' נחלש וימות. ע"כ נברא באופן שיהי רעב אם לא יאכל שזה יזכירנו לאכול. ונראה כי מטעם זה באם נחלש לו אכר הוא מרגיש כאב. למען יהי לו מזכיר לבקש רפואה שאלמלא כן לא יפנה לבקש רפואה עד שיחלש וישחית ואין מרפא. ובודאי כן הוא בעניני מזון ורפואת הנפש שיש לו מזכירים. כאמרו ז"ל (אבות פ"ו) בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ומכרות ואומרת אוי להם לבריות מעלבוניה של תורה ואיתא בספרים שמוה בא לכל איש ואיש הרהורי תשובה בצד מה בכל יום. וכמ"ש (איוב ל"ג) בחלוס חזיון לילה בנפול תרדמה על אנשים בתנומות עלי משכב אז יגלה אוזן אנשים ובמוסרם יחתום וגו'. וכן ענינים מעיקים רח"ל. כענין שנאמר (שמות י"ד) ופרעה הקריב ובמדרש (שמ"ד פ' כ"א) הקריב את ישראל לתשובה. כעין כאב האברים והגוף המזכירים אותו לבקש תרופה. אך ע"ז עון גזל משל אחרים עונש שגזלתי ממנו ההתעוררות לפרנסת נפשו ורפואתה. וע"כ שוב אין בו תקוה לתשובה. ולא עוד אלא שהס"א גזולין את ההתעוררות לדרכם ומוזה באה עוד התעוררות לדברים רעים. ונהפכות ההתעוררות והתשוקה להקדושה לתשוקות חיצוניות וההתעוררות והתשוקה וההשפעות לקיום העולם הולכות לאיבוד ולחורבן העולם. ומוזה באה לדור המבול התאוה להשחתת זרע והזנוי ולא יפרצו. וכ"ז מפני הגזל. ואין בהם עוד תוחלת. ע"כ זהו גזר הדין שלהם. כי גזר דין הוא שאין לו עוד השתנות ואין אחר מעשה ב"ד כלום. כמו שהם נעשים רעים בלי השתנות עוד. משא"כ מחמת שאר עבירות אפי' שהן חמורות מגזל עוד בו נשמתי יקן לתשובת יציר אדמתו כי מונותיו ורפואת הנפש כניל הם המזכירים אותו. אבל מחמת הגזל נגזל ממנו הכל כניל. וזולת אם מצד עצמו יתאמץ מאליו להזכיר

ברש"י, כי מלאה הארץ חמס. לא נחתם גזר דינם אלא על הגזל. וראיתי בספר אחד שדייק דלכאורה נענש דור המבול על עסקי עריות. וכן ברש"י לעיל. ותשחת לשון ערוה. כי השחית כל בשר דרכו. אפילו בהמה וכו'. אך הענין הוא דהנה איתא במדרש אין בעל הרחמים נוגע בנפשות תחלה. היינו שפטרם השי"ת מעניש את האדם בממונו ורכושו. ואם אינו שב בתשובה, או הוא מענישו בגופו. ולפי זה קשה מפני מה בדור המבול אמר ה' אמחה את האדם. ונפרע ממנו מיד בגופו. אלא שבאמת אין הממון נחשב כממונו של אדם וכרכוש השי"ד לו אלא מה שבא לידו בצדק וביושר. ואם מגיע לו עונש על עברות שבידו הוא מאבד את ממונו. וזה ענשו וכפרתו ואין הקב"ה מעניש אותו יותר, כי אין בעל הרחמים נוגע בנפשות תחילה. ואם עשה תשובה הוא נפטר בעונש זה. אבל מי שממונו בא לידו ע"י גנבה וגזלה. הרי אין זה ממונו שלו. אלא של אחרים. והוא לקח אותו במרמה ובכח הזרוע. ואז אי אפשר לו להיפטר בעונש ממון ששהממון אינו שלו והוא מוכרח להיענש בגופו. וע"כ בדור המבול נתחייבו בו כליה מפני שמלאה הארץ חמס ואי אפשר היה להפרע מהם בממונם ונגזר עליהם אמחה את האדם. ודוק בלשון רש"י הקדוש ותראה כי באמת נענשו על עריות וע"ז אבל חיתום גזר דינם היה על הגזל כמו שנתבאר.

(יב) והנה נשחתה כי השחית וגו': הכי מיבעי נ"רא אלהים כי השחית כל בשר⁸¹. אלא הכי פירושו, שראה כי גם אדמת הארץ נשחתה מטבעה⁸² שהטביע הבורא יתברך להספיק מזון לכל הברואים, והנה איבדה כוחה⁸³. ופירש⁸⁴ הטעם⁸⁵ משום ש"השחית כל בשר את דרכו" וטבעו, כי כל בריה יש לה טבע מיוחד ממונותיה ואיך הראוי לה, וכך טבע האדמה אשר הם עליה, וכמו שכתבתי לעיל (ב.ז. ב.יט), אבל כאשר השחיתו בדור הלז כל המינין ע"י הרכבות זרות את טבען ודרכן על הארץ⁸⁶, ממילא נשחתה האדמה לפנייהם. ועוד עיין מה שכתבתי לעיל (ה.כט).

(יג) עפר מן האדמה: קיבץ מכל חלקי האדמה עפר, מזה המקום מעט ומזה מעט, ולא ככל בהמה וחיה, וכדאיתא בסנהדרין (לח.א) — אדם הראשון מכל העולם כולו הוצבר עפרו⁸⁵. וטעמו של דבר⁸⁶, שמשונה טבע האדם מכל בהמה וחיה שאינם יכולים לחיות אלא באקלים של כל בריה לפי טבעו, ובאותו אקלים שהוא נוצר (ועיין מה שכתבתי להלן פסוק י"ט, ויב), משא"כ האדם נוצר באופן שיחא יכול לחיות בכל

העולם בין במקום היותר קר בין במקום שיותר חם, וניזונים בכל אופן שהמקום גורם, על כן קיבץ הקב"ה עפר מכל חלקי האדמה. וכן יש הפרש במדות הנפש, דכל בריה יש לה כח הנפש מיוחד עז או חלש, החזק או הרפה, והאדמה שנוצר ממנה וגדל בה מגדלת אותו הכח. משא"כ האדם יש בו כל המדות כמו שכתבתי להלן פסוק י"ח והלאה, על כן כלל בו כל מיני אדמה.

פירוש

3

לפי

46

51

56

1

לעצמו את מצבו הרע בודאי לא ננעלו ממנו דרכי התשובה. וע"כ כל מי יום שהגשם הי' על הארץ אם עשו אז תשובה היתה להם עוד תרופה. אבל זו לא היתה התעוררות מן השמים שהרי הגשם

להרגישו בחוש ממש כבואו לאיזה מדינה אחרת חדשה שהיא פרוצה באיזו פרט מן הפרטים ימצא גם בעצמו איזו נטיה והמשכה לזה הפרט יותר ממה שהיה לו כשהיה במדינה אחרת:

וזהו שאמר הכתוב (חבקוק ב"א) כי אבן מקיר תזעק וכפס מעץ יעננה ואמרו בגמרא (תענית י"א א) דאבניו וקורות ביתו מעידים על האדם בשעת הדין דמכל פרטי מעשיו נעשה איזו שינוי בהעצים הגם דאינם נרגשים לעיני בשר בזה העולם וממילא כשיביט עליהם לע"ל יתברר על ידיהם כל מעשיו בכל פרט. ובכל מקום אשר יפנה להביט ימצא כתובים וחרותים

מעשיו. וכן היה בדור המבול שהגבירו כל כך התאווה להזדקק לשאינם מינם עד שנעשה כן בטבע ונתחדשה זאת הטבע גם להבהמה לעשות כן. וזהו מה שאמר הכתוב וירא אלהים את הארץ והנה נשחתה כי טבע הארץ בעצם נשחת עד כי השחית כל בשר את דרכו גם הבהמה. וז"ל הוזה"ק ותשחת הארץ אי בני נשא חטאן ארעא במאי א"ל בגין דכתיב כי השחית כל בשר את דרכו כמה דאיתמר כגוונא דא ותטמא הארץ ואפקוד עונה עליה כו' אלא עיקרא דארעא בני נשא אינון כו'. עוד בזוהר על הפסוק ויאמר ה' לנח ז"ל, בא חזי אינון חייבי עלמא גרמו לכל בריין לחבלא אורחיהו כמה דאינון מחבלין כו'. ומ"מ שאלה הגמרא שפיר אם אדם חטא בהמה מה חטאה דכל מעשיו גרם האדם לה לא מעצמה והיא עשתה כטבעה:

ובזה יתבאר היטב מה דאיתא במסכת תגינה (דף טו, א) זכה צדיק נוטל חלקו וחלק חבריו בגן עדן נתחייב רשע נוטל חלקו וחלק חבריו בגיהנם. ולכאורה אינו מובן הסברא מדוע יהיה זה שהצדיק יזכה בחלק חבריו מה שהוא לא עמל בו וכן להיפך מדוע יתחייב הרשע במה שלא חטא בו, ולדברים הנ"ל מובן היטב בסברא כיון דכל אדם עושה כמעשיו טבע שניה לזולתו להיות גם חבריו טבעו נמשך קצת למעשיו ונמצא לכל אחד יש ג"כ חלק במעשה חבריו, והרשע בחטאו מגביר התשוקה להרע עד שמגיע קצת ממנו גם להצדיק וכשהצדיק נכשל לפעמים באיזו חטא הרי יש להרשע חלק גדול בזה החטא והוא היה בעוכריו יען כי הוא הגביר בו התשוקה ויכול להיות לפעמים שיהיה לו חלק גדול בהחטא יותר מהצדיק שעשה. ולהצדיק הרי מענישים על חטאו בעולם הזה כדי שיהיה נשאר נקי לעוה"ב ולהרשע הרי אין מענישים לו בעוה"ז כלל הרי נשאר על הרשע חלקו בחטאו של הצדיק בגיהנם. וכן להיפך הצדיק יש לו חלק גדול כמעשים טובים של הרשע דע"י שהצדיק הגביר התשוקה להטוב נמשך ממנו זו התשוקה

קצת גם להרשע ועושה לפעמים טוב, ולהרשע הרי משלמים לו עבור הטוב שעשה בעוה"ז ובמאמר הכתוב (דברים ז, י) ומשלם לשונאיו אל פניו, ולהצדיק הרי שמור הטוב לעוה"ב, וזהו שאמרו זכה צדיק נוטל חלקו וחלק חבריו בגן עדן ובהרשע הוא להיפך:

וירא אלהים את הארץ והנה נשחתה כי השחית כל בשר את דרכו על הארץ. אמרו במסכת סנהדרין (דף קח, א) מלמד שהרביעו בהמה על חיה וחיה על בהמה וכולם על אדם ואדם על כולם, וכמדרש רבה פרשת בראשית (כח, ה) אמר דכולם קלקלו מעשיהם הכלב הולך אצל זאב והתרנגול אל הטווס הה"ד כי השחית כל בשר את דרכו. ומדברי המדרש משמע שמאליהם עשו כן וע"י במהרש"א בסנהדרין שם. ויש להבין דבשלמא האדם הוא בעל בחירה אבל הבהמה הרי אין לה יצה"ד לעניינים כאלו ועשייתה הוא רק כטבעה והיאך תעשה כדברים הללו. והגם דמצינו מעשה כאלו בפרט וכדאיתא בגמרא ורבעה כלב כופרי זהו ע"פ מקרה והודמנות וגם כי היה מלומד אבל שכל המינים יעשו כן הוא דבר קשה לכאורה. וגם יש להבין דבגמרא בסנהדרין שם באותו עמוד איתא וימח את כל היקום אם אדם חטא בהמה מה חטאת כו' וע"ש במהרש"א שהביא דברי המורחי שכתב דבזה פליג על המימרא דלעיל דכולם קלקלו מעשיהם, ועיין בזה"ק וז"ל אי בני נשא חטאן בעירי ועופא שמיא ושאר בריין מה חטו א"ל בגין דכתיב כי השחית כל בשר כולו הו מחבלי אורחיהו שבקו זיגיהו ודבקו בזיני אחרי. הרי דבאמת תירץ כן דמש"ה השחית גם להבהמה. אמנם עיין במהרש"א שכתב דקשה לעשות פלוגתא בין הני שני מימרות שהובא בגמרא סמוכים זה לזה יעו"ש. רק הענין דבמו דהאדם פועל בעצמו ע"י הרגילו כמעשיו הרעים ועושה בעצמו טבע שניה להיות טבעו משתוקק ונמשך לעשות כמעשיו הקודמים וגם אם בשכלו מכיר כי לא טובים הם וכמו שאמר הכתוב (הושע ה, ד) לא יתנום מעלליהם לשוב דגם אם בשכלו רוצה לשוב עכ"ז מעלליהם

הקודמים אינם מניחים אותו לשוב כי הם השרישו בגופו טבע שניה להרע. וכמו כן הוא פועל כמעשיו בכל העולם התחתון בכלל, ולא מבעי אם חטא בפרהסיא הרי ודאי דגורם לאחרים הרואים שילמדו ממנו. אלא אפילו אם חוטא בצניעא בינו לבין עצמו מ"מ ע"י המשכו אחר איזו תאוה הוא מגביר כחה של התאוה הלזו עד שמשריש זה בטבע של כל הברואים ובהעולם להיות טבעם נמשך לזה יותר ממה שהיה מקודם, כי כן יסוד מלכו של עולם בהטביעו טבע לכל בריותו להיות טבעם נשתנה ונמשך אחר מעשה האדם והרגלו. וכפי רוב עשיית האדם כן ישתנה טבע של כולם אם מעט ואם הרבה. ולא לבד בבריות החיים אלא גם בדוממים נעשה טבע חדשה הגורמים להשוכן בתוכם להיות להם נטיה לזה. וכמו שאמר הכתוב (ירמיה ב, ז) ותבאו ותטמאו את ארצי דע"י מעשיהם טמאו לגוף הארץ כי טבע המדינות חלוקים ג"כ וכמו שאמרו בגמרא (קדושין מט, ב) עשרה קבין זנות ירדו לעולם תשעה נטלה כו' וכן בכל המדות, וענין זה הגם כי לא נוכל להשיגו בשכל מ"מ כל אדם יוכל

2

9) אלהים

6) סמ

האריה היחיד בעולם

וימח את כל היקום אשר על פני האדמה מאדם עד בהמה עד רמש ועד עוף השמים וימחו מן הארץ וישאר אך נח ואשר אתו בתבה.

אך נח - לנד נח, וזו פשוטו. ומדרש אגדה היה גונח וכוהה דס מטורח הנהמות והחיות. ויש אומרים שאיחר מזונות לארי והכישו, ועליו נאמר (משלי יא, לא) הן לדיק נארוך יסולם.

מבואר, שבזמן המבול הארי הכיש את נח על שאיחר מזונותיו יום אחד.

תמוה, מה ראה האריה להכישו אחר שהיה נח מסור אליו כל יום ויום ונתן לו מזונותיו בזמן וכסדר, וכי משום שאיחר פעם אחת היה צריך להכישו.

ויש לבאר, שהאריה רמז לנח שכיון שכל העולם שמם, והוא האריה היחידי שנשאר בעולמו של הקב"ה וממנו עתידים לצאת בעתיד כל האריות, הרי גודל האחריות של נח לשמור עליו ולטפל בו היא אחריות עצומה, והיה אסור לאחר מזונו אפילו פעם אחת.

ואף אנו נשנן לעצמינו כל העת, שאנחנו האריות היחידים בתיבת נח, כאשר סביבותינו כל העולם שמם ובטל, ואנו בני התורה האריות המשמרים ומגינים על העם כולו, ומאיתנו תמשיך מורשת ישראל, כמה אחריות יש לנו שלא לאחר מזונותינו, בחינת שימור תורתנו והערכה ויקור הזמן, שהרי כל עולמו של הקב"ה בחינת מבול, והיכלי הישיבות בחינת תיבת נח, ואנו האריות שבתוכו יחידים, וצריך להבין גודל האחריות המוטלת עלינו, ולכך אסור אף לרגע להפסיק את מזון הנשמה שהיא לימוד התורה, כי האחריות היא עצומה.

ובזה יתפרש המשנה באבות (ד, כב) וע"כ אתה עתיד ליתן דין החשבון וכבר חקרו מהו דין ומהו חשבון ולמה חלקו המשנה לשנים, רק דהם שתי בחינות דדין הוא על מצעים שעשה בעצמו וחשבון הוא שמחשבין עמו בחשבון כמה מהחלקים יש לו במעשיו של חבירו וכמו שנתבאר:

1) ויש לזה שם מדרש רגלים עין משעת לזקב צנני דבר נבדק רחמים עליכם מלפני ה' (מא). ועוד תגלו בקושי"ב (ב) שראינו כי אצטו בגדול הוא אצרכס למד ממנו כאומנם ז"ל (צ"ר מ"ט) שלא ציקס רחמים על פחות מעשרה ממש שררה

שנח לא ציקס וכו'. וקשה כי מי אמר לו שאלם כיה מצקס לא סיה מחקבל אכן מוצרי כ' אשר דיבר לנח גילה דעתו לנח כי דיבר שחלט צעני כ' להשחית ולא נתן מקום לנח להחפלו כאומרו קן כל בשר ונח' וצנני משחיתם צחלט מה מקום לו להחפלו משא"כ שדיבר דבריו לאצרכס לא מלגטורו שדיבר כדברים האלה ולא נתן לו מקום להחפלו דכתיב (ויילד י"ח) ארדה נח וארלרס הכנענקה וגוי. והגס שאלרס כאלמח גס שס עלתה להס בגזירה (ג). אטפ"כ טעם כ' אשר זמס להרלוות לאצרכס כנהגתו (ד) רכנו שפירשטורו צמקינו (לקמן י"ח י"ח), ולמר דברים שיטמע מכס אצרכס שיש לו רשות לבקש רחמים. וכן תמלל דבריו למשה צחכות על עין ישראל לא החלטו בגזירה וצנני מלל מקום להחפלו וצנני שפירשטו צמקינו (שנח י"ד י"ח) משא"כ נח סחס כ' חפלתו ועוד לו כי לא מלל פתח כאצרכס ומשכ שטעמס ועינוקס עמס לבינה שלא כיה זל הכרה דבר להודיעס כ' והרי זה מורכ צאלנע בן שחל מכס שחפלו משא"כ נח שאלן מקום למד למכ כודיע כ' כי יס טעס דבר שרול לככין חיצה ולורכה ויסק שחלטי בגזירה לזכ לא חפלו. ומחמטש למד אצרכס כיון שכי לא נתן לו מקום להחפלו למר מעשה כ' (פחות) מעשה לא יספיקו:

1) ויבא נח ובניו ואשתו וכו' מפני מי המבול. וברש"י ז"ל אף נח מקטני אמנה היה. וצ"ב היתכן שצדיק תמים לא יאמן. ועוד מהו לשון אף שמשמע שהוא טפל לזולתו. ונראה לפי ענינו. הגה יסוד האמונה להאמין כי הכל מאת ה' אם ה' לא ישמור עיר שוא שקד שומר. ופ"מ כתיב (דברים טו, יח) „וברכתך בכל אשר תעשה" ואין לסמוך על הנס. וזה מה שאמר הכתוב (תהלים לו, כג): מה' מצעדי גבר כוננו ודרכו יחפץ. וזו לכאורה תבחי דסתרי כי אם ה' יפעול הכל, למה חפץ במעשה ידנו. אך באמת היינו זכות האמונה וחשיבותה שאם שהאדם עושה פעולות והשתדלויות בדרך הטבע בכ"ז לא יזוו מנגד עיניו שלא בכחו יעשה חיל, ורק לישועת ה' יצפה. והנה פשיטא מי שסומך ארק על כחו ומה' יסוד לבו, שזו בלתי מאמין נקרא, אלא אפילו מי שבוטח בה' אלא שסומך לגמרי על הנס מפני שכסבור שהרבה ריוח והצלח לפניו ואין על האדם לעשות מאומה, אם כי אמונה היא, בכל זאת אין זו אלא קטנות אמונה, כי האמונה החשובה הנכבדה הוא לכלול שני הפכים הנ"ל. והנה נח לא נכנס למים עד שדחקהו המים, כי אמר בנפשו הרבה ריוח והצלח לפניו ואין מהצורך לעשות פעלים להמלט בדרך הטבע. ועל זה אמרו שאף נח אם שהאמין בדי מ"מ מקטני אמנה היה כי זו מדרגה קטנה.

10) Judah's Life Changing Ideas

The story of the first eight chapters of Genesis is tragic but simple: creation, followed by de-creation, followed by re-creation. God creates order. Humans then destroy that order to the point where "the world was filled with violence," and "all flesh had corrupted its way on earth" (Gen. 6:11-12). God brings a flood that wipes away all life, until - with the exception of Noah, his family, and other animals - the earth has returned to the state it was in at the beginning of the Torah, when "the earth was waste and void, darkness was over the surface of the deep, and the spirit of God was hovering over the waters" (ibid. 1:2). Vowing never again to destroy all life - though not guaranteeing that humanity might not do so of its own accord - God begins again, this time with Noah in place of Adam, father of a new start to the human story. Genesis 9 is therefore parallel to Genesis 1. But there are two significant differences.

In both there is a keyword, repeated seven times, but it is a different word. In Genesis 1 the word is tov, "good." In Genesis 9, the word is brit, "covenant." That is the first difference.

3)

(4)

(1120)

Genesis

The second is that they both state that God made the human person in His image, but they do so in markedly different ways. In Genesis 1 we read:

And God said, "Let us make man in our image, according to our likeness, and let them rule over the fish of the sea, and over the birds of heaven, and over the cattle, and over all the earth, and over every moving thing that moves upon the earth." So God created man in His image, in the image of God He created him, male and female He created them. (vv. 26-27)

And this is how it is stated in Genesis 9: "Whoever sheds the blood of man, by man shall his blood be shed; for in the image of God, He made man" (v. 6).

The difference here is fundamental. Genesis 1 tells me that I am in the image of God. Genesis 9 tells me that the other person is in the image of God. Genesis 1 speaks about the dominance of Homo sapiens over the rest of creation. Genesis 9 speaks about the sanctity of life and the prohibition of murder. The first chapter tells us about the potential power of human beings, while the ninth chapter tells us about the moral limits of that power. We may not use it to deprive another person of life.

This also explains why the keyword, repeated seven times, changes from "good" to "covenant." When we call something good, we are speaking about how it is in itself. But when we speak of covenant, we are talking about relationships. A covenant is a moral bond between persons.

What differentiates the world after the Flood from the world before is that the terms of the human condition have changed. God no longer expects people to be good because it is in their nature to be so. To the contrary, God now knows that "every inclination of the human heart is evil from childhood" (Gen. 8: 21) - and this despite the fact that we were created in God's image.

The difference is that there is only one God. If there were only one human being, he or she might live at peace with the world. But we know that this could not be the case because "it is not good for man to be alone" (ibid. 2:18). We are social animals. And when one human being thinks he or she has godlike powers vis-à-vis another human being, the

Noah: The Trace of God

result is violence. Therefore, thinking yourself godlike, if you are human, all-too-human, is very dangerous indeed.

That is why, with one simple move, God transformed the terms of the equation. After the Flood, He taught Noah and through him all humanity, that we should think, not of ourselves but of the human other as in the image of God. That is the only way to save ourselves from violence and self-destruction.

This really is a life-changing idea. It means that the greatest religious challenge is: Can I see God's image in one who is not in my image - whose colour, class, culture, or creed is different from mine?

People fear people not like them. That has been a source of violence for as long as there has been human life on earth. The stranger, the foreigner, the outsider, is almost always seen as a threat. But what if the opposite is the case? What if the people not like us enlarge rather than endanger our world?

There is a strange blessing we say after eating or drinking something over which we make the blessing *Shehakol*. It goes: *Borei nefashot rabot vefeshonam*. God "creates many souls and their deficiencies." Understood literally, it is almost incomprehensible. Why should we praise God who creates deficiencies?

One beautiful answer¹ is that if we had no deficiencies, then lacking nothing, we would never need anyone else. We would be solitary rather than social. The fact that we are all different, and all have deficiencies, means that we need one another. What you lack, I may have, and what I lack, you may have. It is by coming together that we can each give the other something he or she lacks. It is our deficiencies and differences that bring us together in mutual gain, in a win-win scenario.² It is our diversity that makes us social animals.

1. I thank Mr. Joshua Rowe of Manchester from whom I first heard this lovely idea.
2. This is what led thinkers like Montesquieu in the eighteenth century to conceptualise trade as an alternative to war. When two different tribes meet, they can either trade or fight. If they fight, one at least will lose and the other, too, will suffer losses. If they trade, both will gain. This is one of the most important contributions of the market economy to peace, tolerance, and the ability to see difference as a blessing, not a curse. See Albert O. Hirschman, *The Passions and the Interests: Political Arguments for Capitalism before Its Triumph* (Princeton: Princeton University Press, 2013).

(10) p.c.

This is the insight expressed in the famous rabbinic statement: "When a human being makes many coins in the same mint, they all come out the same. God makes us all in the same mint, the same image, His image, and we all come out different."³ This is the basis of what I call – it was the title of one of my books – the dignity of difference.

This is a life-changing idea. Next time we meet someone radically unlike us, we should try seeing difference not as a threat but as an enlarging, possibility-creating gift. After the Flood, and to avoid a world "filled with violence" that led to the Flood in the first place, God asks us to see His image in one who is not in my image. Adam knew that he was in the image of God. Noah and his descendants are commanded to remember that the other person is in the image of God.

The great religious challenge is: Can I see a trace of God in the face of a stranger?

Life-Changing Idea #2

Next time you meet someone radically unlike you, try seeing difference not as a threat but as an enlarging, possibility-creating gift.

(5)